

srba ignjatović

O STANISAVLJEVIĆU, PUSLOJIĆU, ČINGU IZ KRITIČKOG DNEVNIKA

VARIJACIJE O PISMIMA ALEKSANDRA ROŠA

Ne kao ljudi, ne svakonedeljno...
Boris Pasternak

Aleksandar Roš, naš nevidljivi poznanik, poetski junak prve knjige Miodraga Stanisavljevića, izuzetno je čudna tvorevina jedne izuzetne imaginacije.

Njega ne možemo naći toliko u tih devet pisama, koliko nam ta pisma mogu pomoći da ga otkrijemo negde u sebi. On je samo najava, samo ključ za svet tananosti i titraja, prigušenih emocija i onoga što će se nekome učiniti prevazidanim sentimentalizmom, ukoliko ne bude dovoljno hrabar da mu prizna postojanje.

No, makar tu i bilo nešto sentimetalnosti, ona je od izuzetno plemenite vrste. I, ako tu ima nečeg anahroničnog, biće kriv savremenik, čitalac kome ova knjižica bude dospela u ruke.

Ko bi drugi do on bio kriv što je svoj emotivni život doveo do neke vrste povremenog i neujednačenog refleksa, potiskujući uporno mogućnost da se bilo šta oseća dublje i trajnije? On se tako lišio jednog bolnog obilja koje je piscu, pesniku posebno, oduvek bilo prirodno.

Osećanja treba gajiti. Ona nisu prosta reakcija, posledica spoljnih dejstava. Slično je to nastanku bisera. Spoljni nadražaj je potreban, ali biser nastaje ne izvan, već unutar školjke. On ne može da nastane bez nje.

Medutim, preterivao bih kada bih naše emocije nazvao biserima, a svoju sabraču

proglasio za ostrige. Mi to zaista ne zaslužujemo. Zato, bolje pogledajmo kako od prostih opažaja svet Aleksandra Roša narasta do intenziteta i obilja.

Prve reakcije su vrlo senzualne. Između ostalog, saznajemo da čovek može da nosi, oseća, jedan isti miris čitavog života. U ovom slučaju — miris „olaja starih učionica“.

Kakve sve asocijacije ne izaziva taj dobro nam znani miris?

— Školske svečanosti, govori, škripa dačkih orkestara, neke jeftine boje, krep-papir, lica, lica, mizerne zgrade koje bi pre mogle da budu kasarne nego škole, pedagoška komedija i, preko svega toga, maslinasta boja zidova, crni olajisani pod, da, i on je tu, kao i nekakve krofne što vonjaju na zejtin...

Ponekad svega toga moramo da se grozimo. Ali, kaleidoskop se okrenuo. Zrnca su se iznova složila u improvizovani vitraž. Ja sam nešto pokušao, oživeo, doživeo iznova. Sada je red na vama.

I pesnik je tako krenuo. Od sebe ka drugima. Od sebe ka svemu. To je jedan od razloga što je on lirik, i to — neizlečivi.

*

Kod Aleksandra Roša ćemo zatim naići na nešto što neće biti „jadi i nemiri srca“, srceparajući tračevi, već „okolišni znaci ljubavi“. Tako vaskrsava ta prastara tema, ali ne u staromodnom, već u s pijetetom i blagim senkama ocrtanom ruhu.

A onda je *vulkan proradio*. Jer, razmahnuo je svojim mehom istoimeni bog kovača

i, mesto gvožđa, zacvrčalo je ljudsko meso u ognju. Nemiri, nerodica, poplave, zemljotresi, ratovi — sve je to parabolično obuhvaćeno.

Sledi mali traktat o obmanama, pa osma pesma (pismo). Finale se bliži: to je nostalgija. Formalno, to je mali porodični bal na kome „već sviraju briljantnu polonezu Henrika Vijenjavskog i par za parom izlazi na blještavo osvetljen podijum“.

Nekoga ipak nema, kao uvek: „... Vas, draga moja, vidim postrani, u vrtu, kraj Vaših malih šeboja, postojanu u svojoj tuži“.

I snažni finale, kao da su gudala, na znak dirigentske palice, izmamila iz izbočenih lakovanih tela poslednji uzdah:

„Sprečen sam da dođem na Vašu malu svečanost.“

Da sam nešto živ! Ovako...“

Tražićemo ovakvu, ovako dočaranu atmosferu u domaćoj književnosti, i s mukom ćemo naći srodnu. Nešto od te atmosfere zapaljenih, ali prigušenih, zgrudvanih emocija, koju samo vešt umetnik može da dočara, otkrivamo u *Zapisu iz 1938*. Marka Ristića:

„Andante cantabile iz Patetike. Jedan glup, tako sladak valcer. Smeh ženski, grleni, lascivni smeh, u vrućem vazduhu, zvučnom, letnjeg popodneva punog mirisa, lipe i trave.“

Susneti, šume, ptice, zrikavci, razgovor Ivana i Aljoše Karamazova kada su pili čaj i jeli slatko od višanja, ruže, porodaji...“

Naći ćemo je i u poeziji, pismima, prozi Rastka Petrovića i u nekim lirskim pasazima ogromnog i bogatog Krležinog dela.

Miodrag Stanislavljević je učinio izazov. Taj izazov još traje. A nas, povremeno, obuzme melanholija, i tada odmahujemo rukom i kažemo: „I to će proći!“ Zaista, proći će sve, a nikada nećemo saznati šta smo sve izgubili.

Aleksandar Roš: istinitost, nostalgija, melanholija, svest, sklad, čovečnost, poezija... (1967.)

NOVE PESME ADAMA PUSLOJICA

U Puslojićevim novim pesmama opaža se izvesno nadovezivanje na celine ostvarene u njegovoj prvoj knjizi *Postoji zemlja*. No, njegove nove pesme u mnogo većoj meri sadrže elemente novih celina. Njegov stih, vid dijaloga sa ljudskom sudbinom i vasionom, nije pretrpeo bitnije izmene. Tu se i dalje oseća osobeni pečat pesnika *Pustinjske balade* i *Ars poetica, vita*, dveju pesama iz njegove knjige koje deluju kao najava motiva kojima se upravo posvetio.

Ipak, naslućuju se izvesna pregrupisavanja unutar samog stiha. Slika, mestimice, izlazi iz nagoveštaja, da bi postala primarno obeležje pesme (*Nature morte*). Stih postaje smireniji. Proširuje se upotreba i uvećava značaj simbola. U *Pesmi o pužu* javlja se čak i jednosmernom fabuliranje. No, sve to spada u ona traženja kojima je obeležen početak svake nove stvaralačke faze.

Značajnim dosadašnjim ostvarenjima te faze označio bih, uz *Nature morte*, pesme: *I sad se noć, Prepusti pustinju sad drugom* i *To je sve*. (Pesma *Najnovija godišnja doba*, izuzetno zanimljiva i uspela, koja se takođe ubraja u nova Puslojićeva ostvarenja, rezultat je druge inspiracije i deo neke nezavisne buduće celine.)

U ovim pesmama dočarana je jedna kvalitativno nova atmosfera. To je atmosfera zemaljske pustoši, prostраниh predela koji upravo svojom ogoljenošću mame na nastajanje, ispitivanje i popunjavanje njihovih belina, razbijanje njihove statičnosti i razlistavanje površina, makar uz pomoć fatamorgane. Gavranovi i hijene, „statue srebrne i zlatne, smrtno“, halucinantne opsenne i avetinjska mirnoća prizora naseljavaju ove pesme kao da su oplodene slikarima Jorda de Kirika.

Dominantno mesto među njima ima pesma *Nature morte*. Njenu atmosferu nagoveštava i posložnjava moto — citat iz V. H. Odna. Pesma sama složena je i bogata, kinikovski obojena predstava. Druga i treća strofa imaju izuzetnu snagu:

*Na stolu, na dnu pustinje leži jabuka.
More navire u kristalnu kuglu neba
I na talasu već plodni crvena jabuka.
Ona ima sada oči, uši, nos i usta!*

*Al oči sklopljene. Ali usta nema.
Sklopljene oči nemog čoveka.
Čovek i jabuka. Čovek je jabuka.
Tako se zove moja slika.*

A na stolu pustinje leži krvava jabuka.

Sve je tu: napeti luk tragičnog, oština i plastika prizora, metafizička dvosmislica i vizija prostora podjednako prožeta realnim i nadrealnim. Ono što Džensn kaže o jednom Kirikovom ostvarenju, ovde može da se ponovi: „... to je jedan „zločoban“ prizor u punom smislu te reči — sve ovde ukazuje na neko predskazanje, predznak, neznanog i uzneminavajućeg značaja“. Odnosno, kako kaže Miler, misleći na Kirikove motive, „sve je to tajanstveno i opsesivno kao pejzaži iz snova“. Ili: složeno i zamršeno kao kakav lavirint. Držeći kraj spasonosne niti koju mu je darovala Arijadna, pesnik nas izvodi iz njega. Ali upravo u trenutku kada su naše oči spremne da upiju pravougaonik plaveti i svetla, a naša pluća neizmerno količine slobodnog vazduha, pred nama se otvaraju beskrajna prostranstva novog lavirinta.

(1967.)

ŽIVKO ČINGO U PROSTORU PROZE

Prvi utisak: Čingo je među onima koji određenoj društveno-istorijskoj materiji pristupaju ne samo s neophodnom umetničkom

slobodom, već i sumnjičavo, ispitivački. On vodi računa o detalju, o najsitnijim nijansama života i pripovedanja. Ali, to ne znači da se rasplinjava. Naprotiv — izbor tih zrna dočarava kaleidoskopsku stvarnost kojom je on opsednut.

A uz sve to — briga o funkcionalnosti, o reči, o rečenici — jedna očita i zanimljiva spisateljska suzdržanost. Siže je najčešće vrlo jednostavan; može da se ispripleva u nekoliko rečenica. Motiv svakodnevan — gotovo banalan. No, to ne znači da je njegova pripovetka jednostavna. On uspeva da nasluti i nagovesti gotovo same simbole jednoga podneblja.

I junaci mu nisu ni bezbojni, ni jedno-bojni. Ali nisu ni celoviti, ni svestrano rasvetljeni. Potpuno su u okvirima koje priča može da podnese, i koje na izvestan način zahteva. Čingova proza je prožeta liričnošću. Epski elementi u takvom sklopu su ne samo izlišni, već na izvestan način i nemogući.

Ali nisu to ni tek simpatične skice. Epizode se proširuju novim epizodama, nijanse lepezasto šire, obrti daruju dotad neslućene efekte. Tragika, sarkazam i komika hodaju tu držeći se pod ruku kao kakvo pripovedačko trojstvo.

Čingove stvaralačke sposobnosti kompletnije su izražene u pripovetkama *Požar* i *Praznični dan*. Prva je slojevita, osuta u epizode. Druga je kompaktnija. Četiri lica vode u njoj tananu igru u praznično prepodne. A sve je prožeto rafiniranim komikom i humorom. Onda opet niz epizoda koje pisac zamagljuje, spliče i raspliče, mistificira i zaokrugljuje na veoma poetičan način.

Ne bi se moglo reći da Čingo nije imao uzora pri pisanju ove proze. Naravno, oni su u ruskoj literaturi. Čehov je snažno uticao na njega, na njegovu opredeljenje, način sagledavanja, viziju čoveka i sveta prožetu beskrajnim ironiziranjima, pogodnim da razobličie ili naruže, ali i da prikriju autorovu bolećivost. Srodnost sa Čehovom je, dakle, vrlo opšte prirode.

Od Babelja je, međutim, Čingo u velikoj meri učio pripovedački „zanat“. Ostali su i neki uočljivi tragovi koji svedoče o tome.

Napravićemo jedno ilustrativno poredenje: ISAK BABELJ — dijalog iz priče PISMO: — Je li vam dobro, tatice, u mojim rukama?

— Nije — rekao je tatice — rđavo mi je. Onda je Senjka upitao:

— A Fedi, kad ste ga klali, je li bilo dobro u vašim rukama?

— Nije — rekao je tatice — rđavo je bilo Fedi.

Osetivši šarm ove nijanse Babeljevog pripovedanja, naslutivši jedan dijaloški koncept, vratimo se našem autoru:

ŽIVKO ČINGO — dijalog iz PRIČE O ZAVOJKINJI:

— Majčice, je l' te bolelo srce kad si to radila — reče Vecale Nikodinoski jecajući na glas.

— Ne reče majka Vecanoska — nije me bolelo srce. Ništa me nije bolelo. Takva je bila božja volja.

— To je bila moja krv — reče čovek. — Ubila si moju krv, majčice.

Sličnosti u ovim epizodama, dijaloškom konceptu, obliku rečenica i drugom preras-taju srodnost. No, da li Čingo treba zameriti zato što je učio kod vrsnog pripovedača kakav je Babelj ili zato što je neke lekcije suviše doslovno shvatio?

Da su svi naši pisci imali vrsne uzore, verujem da bi danas s više zadovoljstva posmatrali našu literaturu. No, i to zadovoljstvo bi bilo opasno. Vazduh, vodu, zemlju, doživljavamo u raznim krajevima različito. Vazduh, voda i zemlja literature — da se poslužim ovom jednostavnom figurom — takođe moraju različito da se doživljavaju. No, i time nećemo smeti uvek da se zadovoljimo.

Mislim da ovom napomenom treba zaključiti belešku o Živku Čingu, jer ona uza sve nema svrhu da baca senku, i ne baca je, na ono najbolje u njegovom pripovedačkom ostvarenju.

(1965.)

a. kamen

narodni apsurd

satirikonj

Narod treba otresti kad već sam ne ume da padne s kruške.

Narodi sve više gube poverenje svojih zemalja.

Sve je manje naroda koji imaju nekih zasluga za svoje uspehe i nacionalne sramote. Znam narode koji igraju značajnu ulogu jedino u smrti svojih zemalja. U životu svojih zemalja samo su statisti.

Narod je kriv što Ujedinjene nacije to još nisu.

Neki narodi su čak pokušali da upropaste svoje države, ali stigla ih je zaslužena kazna. Zbog naroda postoje međunarodni problemi, sukobi i međunacionalni odnosi.

Neke zemlje svoje narode razrešavaju dužnosti, javno ih se odriču i dugove im ne priznaju.

I naš narod je izgubio mnogo od svoje popularnosti.

Pretvorio se u narodne mase.

Dobrovoljno se podvrgao međunacionalnim i statističkim podelama.

Ogrezao je u samoupravljanje i zaboravio da se buni.

Spava na radnom mestu i deli nezaspune viškove.

Nekad je smrdeo, nije prao noge, bio je prost i nepismen, izmišljao masne viceve i psovao, brukao nas pred strancima.

Sad se kupca, vrši nuždu u engleskim klotetima, kupuje automobile, uči abuku preko televizije i gubi svoja obeležja.

Dozvolio je odnarođenim intelektualcima da mu izmišljaju viceve i psovke.

Naš narod nije više u stanju ni da stvara narodne pesme.

Narodna nošnja se preseljava u muzeje. Narodni univerziteti prestaju u kozmetičke salone.

Narodne tehnika se bavi više tehnikom nego narodom.

Narodne biblioteke su pune nenarodne šund-literature.

Narodnu radinost otkupljuju strani (me-narodni) turisti.

Narod se otuđuje od narodnih pozorišta, običaja i tradicija.

Narod postaje tradicija.

Nema više narodnih zajmova.

Nema više narodnih ustanaka i narodno-oslobodilačke borbe.

Nema više Narodnog fronta, Narodne omladine, narodnih odbora, narodnih skupština, narodnih republika...

Narod više nije sposoban ni da bira narodne poslanike.

Narod je svoje odradio i isplatio se.

Svojih funkcija narod se odrekao u korist Veća naroda.

Narod je doveden do apsurdna, mada je bilo reči da će se svaki apsurd izneti pred narod.